

Nämdö kyrka

© Stockholms stift
Stockholm 2008
www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift
info.stockholmsstift@svenskakyrkan.se

Nämdö kyrka

Djurö, Möja och Nämdö församling, Värmdö kontrakt, Stockholms stift
Västerby 5:325, Nämdö socken, Värmdö kommun, Stockholms län, Södermanland

Nämdö kyrka invigdes hösten 1876. Ritningarna är uppgjorda av byggmästare Gustaf Blomquist och bearbetade av arkitekt John Smedberg (1851–1913) anställd vid Överintendentämbetet.

John Smedberg etablerade sig efter avslutad utbildning i Malmö i slutet av 1870-talet där han kom att sätta sin prägel på stadsbilden. Han markerade där övergången från **eklekticism** till friare nyskapande med en varierad byggnadsflora som skolor, hyreshus och kommunala byggnader. Särkilt kan **synagogan** och **elverket**, idag konsthallen Rooseum, nämnas. Han undervisade och blev sedermera rektor vid Tekniska Elementarskolan i Malmö (1878–1913) samt var föreståndare för Tekniska yrkesskolan 1883–1913.

Nämdö kyrka är skyddad enligt 4 kapitlet lagen om kulturminnen.

HISTORIK

Nämdös äldsta namnform *Neffo* från omkring 1300 kan härledas från fornsvenskans *nef* vilket betyder näbb och förmodligen syftar på att någon del av ön liknar en fågelnäbb eller näsa. 1539 omnämns *Nemdöö* och på senare tid förekommer både stavningen *Nämndö* och *Näm-dö*.

Enligt tradition skulle Nämdö genom sitt skyddade läge ha fungerat som tillflyktsort för de kristna undan förföljelse på 800-talet. Tradi-

tionen menar därmed att församlingen ursprungligen kan ha grundats av Ansgar eller någon av hans lärjungar. Årtalet 870 ska enligt samma källor ha följt församlingen genom olika inskrifter för att slutligen ha huggits in ovanför altaret i 1600-talets kapell. I historisk tid har den katolska sedvänjan att avge löften och löfrespengar till Nämdö kyrka varit framträdande bland både församlingsbor och mer eller mindre långväga resenärer, däribland en förgylld ljuskrona av trä som anses vara förebild till Strindbergs Sjönödslöftet i novellsamlingen Skärkarlsliv. Det är dock okänt om det funnits ett medeltida kapell på Nämdö. Först 1540 omtalas en präst, Herr Knut på Östanvik, men något kapell nämns inte i sammanhanget. Östanvik var då den största gården på Nämdö som omfattade åtta kronobönder med egna hemman. På 1660-talet fick Östanvik säterirättigheter och styrde över hela Nämdö fram till laga skiftet 1862, då säteriet splittrades i gårdarna Östanvik, Västanvik, Västerby och Västanäng.

Församlingens kända historia börjar 1607 då Nämdö tillsammans med Ornö och Utö bildar Ornö församling. Till en början hålls predikan på Ornö, men snart invigs ett knuttimrat kapell på Nämdö. 1636 övergår Nämdö som kapellförsamling till Österhaninge. Tillsammans med större delen av Nämdös bebyggelse brändes detta kapell av ryssarna sommaren 1719. 1701–1702 hade dock ett nytt kapell, vilket klarade sig från rysshärjningarna, uppförts strax intill

det gamla kapellet. 1753 uppfördes en ny klockstapel. På 1790-talet beslöt man riva kapellet. I anslutning till kapellet låg kyrkogården som fortsatte att nyttjas även efter att kapellet rivits.

1796 tog häradshövding Magnus Blix på Östanvik initiativ till uppförandet av ett nytt kapell, nu vid Östanvik, som tillsammans med klockstapel, likbod och kyrkobrygga stod färdigt 1798. Ritningarna av Pehr Estenberg på Överintendentämbetet visar en rund centralkyrka i strängt **nyklassicistisk stil**. En med stenmur omgärdad liten kyrkogård anlades sydväst om kyrkan, där Magnus Blix begravdes 1805. På 1870-talet hade församlingen växt till 321 medlemmar och kyrkorådet beslutar 1875 att riva Östanviks kapell till förmån för en ny kyrkobyggnad på den ursprungliga kyrkplatsen. Idag återstår endast kapellets grundstenar och kyrkogården med Blix gravhäll. I juli 1986 återinvigdes Östanviks kyrkoruin, som idag ägs av Djurö, Möja och Nämdö församling. I samband med återinvigningen uppfördes en ny klockstapel, en sk klockbock med spåntak, i vilken Nämdö kyrkas lillklocka, gjuten av Hinrich Bohm i Stockholm och skänkt till församlingen 1750 av Lorentz Billing på Östanvik, kallar till friluftsgudstjänst.

Frans Westerberg på Västeräng skänkte kyrkotomten invid kyrkogården för uppförandet av den nuvarande kyrkobyggnaden. I april 1875 gillas och fastställs kyrkans ritning, utförd av byggmästare Gustaf Blomqvist, av kyrkostämman som anser den vara ”synnerligen ändamålsenligt uppgjord och med skicklighet utförd”. Man önskar dock höja väggarna med en fot och fönstren i proportion därefter. Byggnadsmaterial togs från Östanviks kapell, vars läktare och altarprydnad även återanvändes i kyrkans interiör. Kyrkan stod färdig hösten 1876 och har

sedan dess inte genomgått några genomgripande förändringar.

Redan 1895 framförs klagomål på kylan vintertid och det ges tillåtelse att ”med betäckta hufvud bevista gudtjänsten i församlingen kyrka”. Först 1955 installeras en elektrisk värmeanläggning med bänkvärmare. 1912 byttes det ursprungliga spåntaket ut mot ett svartmålat falsat plåttak och 1939 uppfördes ett **bårhus** med vedbod öster om kyrkan. Både exteriör och interiör har målats om i delvis ny färgsättning. 1989 genomgick kyrkan en interiör upprustning och återinvigdes därefter av biskop Henrik Svenungsson. 1992 utvidgades kyrkogården mot söder. Efter en församlingssammanslagning 2002 ingår Nämdö i Djurö, Möja och Nämdö församling.

BESKRIVNING

Omgivningen

Nämdö skärgård består av ett hundratal större och mindre öar i den yttre delen av Stockholms skärgård. Huvudön Nämdö, cirka 7 x 2 km, är belägen ungefär 4 mil öster om Stockholm. Av de hundratalet bofasta bor idag cirka 40 på huvudön. Sommartid befolkas Nämdö av flertalet sommargäster. Bebyggelsen är i huvudsak koncentrerad till östsidan med Sand som officiellt centrum. Men på västsidan kan nämnas Tjusvik fritidshusområde från 1970-talet samt det välbevarade torpstället Krokvik där Nämdös präster bodde under 1800-talet. Även Långvik har en mycket väl bevarad torpkaraktär från 1800-talet. Naturen präglas av både karg skärgårdsmiljö, hävdad odlingsmark och hagmark. Öns inre är helt obebyggt med två insjöar, Storträsk och Västerbyträsk, samt skog med mycket högt naturvärde. Östanviks gård bedriver jordbruk.

Västerby, Östanvik och Västanvik har en väl bevarad agrar karaktär medan bebyggelsen i övrigt är splittrad med nyare 1900-talsbebyggelse och sommarstugor. Ned mot Sands brygga finns några välbevarade sekelskiftesvillor. På 1960-talet köpte Stockholms stad stora delar av Näm-dö, vilka sedan 1998 ägs av Skärgårdsstiftelsen.

Kyrkomiljön

Näm-dö kyrka är belägen i en sluttning ned mot havet på öns östra sida mellan Solvik och Sand. Söder om kyrkan breder kyrkogården ut sig ned mot strandlinjen. Ett stycke nordväst om kyrkan ligger den f d prästgården "Paradiset", en ljusgul jugendvilla från 1911, som numera nyttjas till församlingslokaler.

Kyrkogården omges i dag av en lummig grönska med flertalet uppvuxna träd, men hade tidigare ett mer öppet läge. I norr och delvis i väst avgränsas området av ett enkelt omålat trästaket ett par vitmålade trägrindar mitt för kyrkporten samt ytterligare grindar i väst. I öst avgränsar en häck och i väst och söder bygger en stenmur upp den äldre kyrkogårdens etage. Kyrkogården är gräsbevuxen med raka grusgångar och endast ett fåtal gravstenar. Strax sö-

Kyrkogården söder om kyrkan.

der om kyrkan har två äldre askar eventuellt markerat ingången till ett tidigare kapell. I samband med kyrkogårdens utvidgning 1992 togs den ena asken ned liksom en ek strax söder om kyrkan, vilket har orsakat sättningar i kyrkans grund. Den nyare kyrkogårdsdelen i lägre etage mot söder omfattar ett område för urngravar, minneslund och smyckningsplats. Denna del omgärdas av grönska, delvis igenväxt ned mot vattnet vilket skymmer utsikten.

Kyrkobyggnaden

Näm-dö kyrka är placerad i öst-västlig riktning. Kyrkan består av ett enskeppigt långhus med sadeltak. I öster avslutas långhuset av en lägre, polygon utbyggnad med kor och sakristia samt i väster ett kyrktorn med en mindre, rektangulär plan, krönt av en spira i fyrpassform med kula i fästet. Kyrkporten är placerad i tornets bottenvåning, som även rymmer vapenhus och trappa till läktare och tornrum. I tornet hänger två kyrkklockor. Storklockan göts ursprungligen av Hindrich Bohm i Stockholm och skänktes av Lorentz Billing på Östanvik 1750. Då den sprack vid nyåret 1952 blev den omgjuten av Bergholtz klockgjuteri och återinvigdes i juni 1952. Samma år skänktes lillklockan, också gjuten av Bergholtz klockgjuteri, bekostad genom insamling på initiativ av fiskaren Frans Öhman, Långviksskär. Den ersatte då en äldre lillklocka som nu hänger i stapeln vid Kyrknäset.

Exteriör

Näm-dö kyrka är utförd med trästomme, granitsockel samt svartmålat plåttak med skorsten i det sydöstra fallet. Stilen är nygotisk som framförallt uttrycks genom den höga takresningen,

Exteriör från nordost.

tornet samt de spetsbågade fönstren med spröjsverk. Fasaden är klädd med omväxlande liggande och stående brädpanel som smyckas av **tandsnittslister**, lister och enkla **pilastrar**. **Tandsnitt**örningen samt portalen har drag av **renässans**. Numera är kyrkan enhetligt vitmålad men var förmodligen ursprungligen tvåfärgad med ljus panel och mörkare accenter. Kyrkporten med panel av snedställda, profilerade brädor är målad i brunt samt försedd med kraftiga gångjärnsbeslag. En gjuten kyrktrappa i fem steg leder upp till kyrkporten. Årtalet 1876 i metallisiffror samt ett enkelt vitmålat träkors kröner porten.

Exteriör från söder.

Västportalen i **nygotisk** stil.

Interiör

Interiören är ljus och luftig med öppen takstol i **långhuset** och stort ljusinsläpp genom de höga fönstren. I **långhuset** är väggarna klädda med en pärlgrå pärlspåntpanel som under fönstren avbryts av liggande slät panel. I **sakristia**, **vapenhus** och tornrum är det enbart en slät pärlgrå träpanel. I samtliga utrymmen är taket klätt med en slät vitmålad träpanel som i **långhuset** kompletteras av konsoler med förgyllda fasetteringar och fyllningar däremellan. Fönstren är invändigt gråmålade och i **långhus** och **sakristia** kompletterade med påskruvade inre bågar. Gråmålade pardörrar av trefyllningstyp till kyrkorum och entré. I samtliga utrymmen är det skurgolv.

Interiör mot koret i öster.

Väggen bakom altaret är klädd med en klart kornblå pärlspåntpanel prydd med förgyllda metallstjärnor i krans runt altarprydnaden. Altaret av trä är likaså av blåmålad panel medan **altarringen** är vitmålad med förgyllda lister kring fyllningarna och klädd med ett rött tyg. Två gråmålade trefyllningsdörrar på ömse sidor om altaret leder till **sakristian**. Till höger om **altarringen** står den gamla vedkaminen i ursprungligt läge och till vänster finner man predikstolen som liksom bänkinredningen är samtida med kyrkan. Predikstolen i trä står på en åttkantig sockel och är liksom **altarringen** vitmålad med förgyllda lister kring fyllningarna. Bänkinredningen består av på vardera sidan tio

Interiör mot entré och läktare i väster.

Förgylld putti på läktarbarriären.

stycken lösa gråmålade bänkrader med kontursågade gavlar samt ljushållare för stearinljus. Ett relativt nytt inslag i **kolet** är från 1991 av Gunnar Guhrén.

Läktaren vänder sig med tre fria sidor in mot **långhuset**. Sex kannelerade kolonner med åttkantiga **kapitäl**er bär upp läktaren vars barriär liksom predikstol och **altarring** är vitmålad med förgyllda lister kring fyllningarna. Räck och fyllningar är gråmålade. Barriären är dekorerad med skulpterade och förgyllda änglahuvuden, **festonger**, kors samt rundlar vilka liksom läktaren har sitt ursprung i Östankvicks kapell. Tre gråmålade fyllningsdörrar med överljusfönster avskiljer läktaren från tornrummet.

Inventarier

Nämdö kyrka har inventarier från samtliga föregångare. Nuvarande altarprydnad, ett altarskåp i **Lübeckstil** från slutet av 1400-talet, var förmodligen en gåva till 1600-talets kapell från moderkyrkan i Österhaninge. Det hittades illa medfaret på kyrkans vind och sattes upp i **koret** 1940, efter restaurering av konservator Sven Dalén. Altarskåpet visar Kristus, smärtomannen, som med en krans av törnen runt den blodiga pannan visar sina sår. Två sidofigurer, förmodligen knäböjande änglar, saknas. De vid restaureringen nytillverkade dörrarna är idag borttagna. Från 1600-talskapellet härrör även två oljemålningar som föreställer Fottvagningen, daterad 1695 och Kristi förklaring på berget Tabor från cirka 1700. Ett epitafium från 1648 som föreställer Golgata är idag placerat på västväggen. I kyrkan finns även en bibel med inskriften ”Nempdö Capell Åhr 1629”, en gåva från församlingens förste kaplan Petrus Finchellius.

Från 1702 års kapell härrör en oljemålning som föreställer Korsfästelsen. Denna fungerade förmodligen som altartavla och flankerades av två stycken utsågade figurer på bemålad träpanna föreställande Moses och Johannes döparen.

Altare och predikstol.

Nummertavla av svartmålat trä med snidad förgylld ram från 1700-talets slut.

Dessa är troligen från kapellets invigning. Två oljemålningar som föreställer aposteln Petrus med den galande tuppen samt **Ecce Homo**, skänkta till församlingen 1729, flankerar idag altaret. Lorentz Billing på Östervik skänkte två kyrkklockor samt nästan allt kyrksilver till 1702 års kapell.

Från Österviks kapell härstammar förutom hela läktaren med utsmyckning tre stycken mindre vapensköldar från Blix och hans båda hustrur. En kristallkrona i **empire** hänger över läktaren. Altarprydnaden från Österviks kapell, ett förgyllt kors med törnekrona och mantel, fungerade som altarprydnad i dagens kapell

t o m 1940 då det flyttades till den norra långväggen.

Bland inventarierna från dagens kyrka märks ett **motivskepp** från 1944 samt dopfunten, daterad 1958, i vitmålat trä av Bernhard Nilsson. På sydväggen hänger en väggbonad med motivet ”Hamnen i Långviksskär”, daterad 1984. Till läktaren införskaffades en mindre orgel 1922, vilken 1991 kompletterades med ytterligare en orgel i koret. På västväggen hänger en ”**Series Pastorum**” med samtliga kapellpredikanter och komminister listade sedan 1629. Församlingen äger också en dopklänning samt brudkrona från 1961.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK

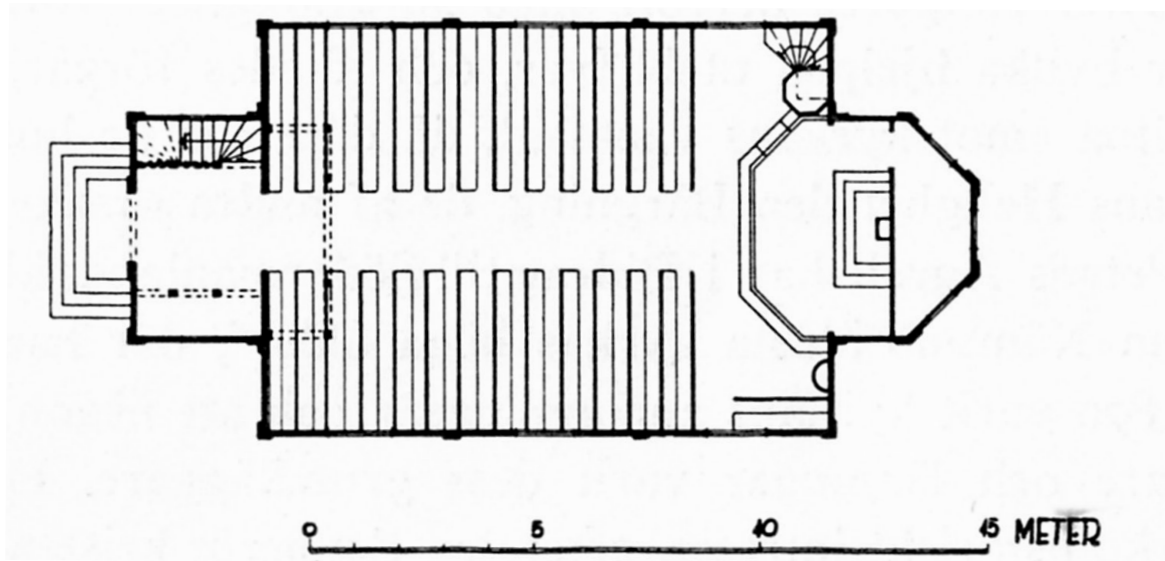
Nämdö kyrka ligger i ett sjönära läge i anslutning till Nämdös centralort Sand. Platsen har hävd som kyrkoplats sedan första delen av 1600-talet med en sedan dess kontinuerligt nyttjad kyrkogård. Kyrkobyggnaden, den fjärde på Nämdö, är den tredje på denna kyrkoplats och upprätthåller genom detta platsens tradition. Nämdö kyrka invigdes 1876 och har sedan dess genomgått få förändringar. Interi-

ören ger ett ljust intryck i genomgående trä med öppna takstolar och ljus färgskala samt en välbevarad ursprunglig fast inredning. Ljusinsläppet är stort från nord och syd via de höga kyrkfönstren, men även via ett rombiskt tornfönster i väst som leder in ljuset i **långhuset** via läktarens glasade dörrparti. I Nämdö kyrka finns bevarat altarprydnader från dess samtliga föregångare, löftesgåvor samt gåvor från ägarna vid Östanviks säteri vilka speglar dess rika kyrkohistoria. I sin helhet är Nämdö kyrka ett välbevarat och typiskt exempel på sin tids byggnadskonst.

Att tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- kyrkoplats och kyrkogård med hävd sedan 1600-talets första hälft
- kyrkans välbevarade exteriör
- interiörens öppna takstol, höga fönster samt genomgående enkla träsnickerier
- kyrkans ursprungliga inredning med predikstol, altarring, lösa bänkar och läktare
- inventarier från Nämdö kyrkas tidigare kyrkobyggnader som speglar dess rika kyrkohistoria.

ORIENTERINGSPLANER

Plan över Nämdö kyrka mot norr. Ur Sörmländska kyrkor 1948.

Situationsplan saknas.

KRONOLOGI

År	Händelse	Källa
1629	Det äldsta kända kapellet uppförs ungefär på nuvarande kyrkoplats. Bränns av ryssarna 1719.	Bergman 1948 Källman 1987
1702	Ett nytt knuttimrat kapell invigs bredvid 1600-talskapellet. Revs vid 1790-talets slut.	Nilsson 2001 Bergman 1948
1753	En ny klockstapel uppförs vid kyrkan.	Bergman 1987
1798	Kapellet i Östanvik. En åttkantig byggnad i sträng nyklassicism . Kapellet revs på 1870-talet. Rester av grunden återstår.	Nilsson 2001 Bergman 1948
1876	Nämdö nuvarande kyrka av trä invigs. Ritningar efter byggmästaren Gustaf Blomquist, bearbetade av arkitekt John Smedberg.	Nilsson 2001
1912	Byte av spåntak till falsat plåttak som svartmålas.	SLM
1914	Altaringen får ny stoppning och klädsel. Knäfallet höjs.	ATA
1922	Läktarorgel med ljusbärare tillkommer.	SLM
1920-tal	Nytt plankolv läggs över det befintliga i kyrkorummet.	Fredriksson 2005
1930-tal	Taket ommålas invändigt med kalkfärg.	dito
1932	En stenmur ersätter delvis det trästaket som inhägnar kyrkogården.	ATA
1939	Bårhus med vedbod uppförs öster om kyrkogårdsområdet.	Bergman 1948
1940	Altarskåpet restaureras. Polykromeringen fästs och retuscheras, skadade delar av masverket och bakre väggen kompletteras. Blyrosor kompletteras samt nya dörrar tillfogas. Det sätts upp i kor et. Altarets tidigare träkors med törnekrona placeras nu vid norra långväggen.	ATA Nilsson 2001 Bergman 1948
1944	Nyttillverkat votivskepp i form av en roslagsskuta, utförd vid Sjöhistoriska museet tillkommer.	ATA
1952	Storklockan gjuts om.	dito
1955	Elektrisk värmeanläggning installeras.	dito
1958	Dopfont i vitmålat trä. Cuppa med fyra pelare av Bernhard Nilsson.	SLM
1959	Ommålning, interiört och exteriört i befintlig färgställning.	ATA

År	Händelse	Källa
1962	Kyrkogårdens mark utvidgas mot söder.	Länsstyrelsen
1980-tal	Kyrkan skrapas och målas om exteriört.	Fredriksson 2005
1986	Klockstapel tillkommer vid Kyrkudden.	SLM
1989	Ommålning av kyrkans innertak med linoljefärg. Den gamla kaminen tas in igen.	ATA Fredriksson 2005
1991	Kororgel i trä av Gunnar Guhrén.	SLM
1992	Kyrkogårdens södra del tas i bruk med bl a urngravplats och minneslund.	Länsstyrelsen
2002	Takplåten på södra takfallet byts ut. Norra takfallet målas om.	Frisk 2005
2002	Nyttillverkade grindar, lika originalet av Herbert Fredriksson.	dito
2005	Planerad renovering av kyrkans samtliga fönster, ytter- och innerbågar. Taket ska målas.	Petterson 2005

KÄLLFÖRTECKNING

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet
Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet
Länsstyrelsens arkiv
SLM Stockholms läns museum, arkivet
SSA Stockholms Stadsarkiv

Muntligt meddelande, Lars Frisk 2005-06-22
Muntligt meddelande, Göran Petterson 2005-06-22
Muntligt meddelande, Herbert Fredriksson 2005-06-27

Bergman, G, *Nämdö kyrka*. Sörmländska kyrkor. Bd 8, nr 108, Eskilstuna 1948
Bergman, M, *Nämdö kyrka*. Sörmländska kyrkor 108, Södermanlands museum 1987
Boëthius, U, *Uägvisare till kyrkorna i Stockholms län*, Uddevalla 1980
Kulturmiljöer i Värmdö kommun. Underlag för översiktsplan och områdesbestämmelser. Värmdö kommun 1989
Källman, R, *Skärgårdsbygd*. Kulturhistoriska miljöer i Värmdö kommun, Stockholm 1987
Nilsson, C, *Kyrkguiden. Uägledning till kyrkorna i Stockholms stift*, Stockholm 2001
Strandman, B, & Strandman, C, *I Östanviks marker*. Kulturlandskap och promenader på Nämdö, Nämdö 1993
Svenskt ortnamnslexikon. Red. Wahlberg M, Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala 2003